

Rubrika *Fórum pre integráciu sémantiky* predstavuje priestor, v ktorom sa prispievatelia môžu voľne, ale pritom odborne a vedecky, vyjadriť k problematike nejednoznačnosti vymedzovania politologických pojmov. Cieľom rubriky je hľadať (a nájsť) jednoznačné vymedzenie skúmaného pojmu.

SÉMANTICKÁ ANALÝZA POJMU GLOBALIZÁCIA

IRINA KOZÁROVÁ

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: irina.kozarova@unipo.sk

Slovo globalizácia v rôznych jazykových ekvivalentoch¹ sa od konca 20. storočia stalo bežnou súčasťou slovníka odbornej i laickej verejnosti. Používatelia tohto slova však v praxi neustále narážajú na nepresnosť a nejednoznačnosť vymedzenia pojmu globalizácia a častokrát majú pri komunikácii o globalizácii na mysli odlišné javy. V súčasnosti existuje obrovské množstvo ponímaní globalizácie, ktoré sa navzájom líšia, a dokonca si niekedy aj vzájomne protirečia. Nejednotný spôsob nazerania na vymedzenie pojmu globalizácia sťažuje výskum obzvlášť v spoločenských vedách, pretože vedie k odlišnému chápaniu podstaty, prejavov, príčin i dôsledkov globalizácie.

Existujúca nejednotnosť v ponímaní globalizácie pramení najmä zo skutočnosti, že približne od polovice 20. storočia začali predstavitelia viacerých spoločenskovedných disciplín používať slovo globalizácia ako nové pomenovanie na označenie skúmaných javov a naplniť ho vlastným obsahom, špecifickým pre danú oblasť skúmania (v rámci niektorých spoločensko-

vedných disciplín, ako napr. v sociológii, dokonca vzniklo viacero ponímaní globalizácie v rámci samotnej disciplíny). S nárastom interdisciplinarity v spoločenských vedách v 80-tych rokoch 20. storočia sa tieto rôzne ponímania globalizácie dostávali do užšieho kontaktu a významy pojmu globalizácia sa začali prekrývať. Začiatkom 90-tych rokov 20. storočia po rozpade bipolárneho sveta sa pojem globalizácia ujal aj mimo vedeckých kruhov, hlavne v oblasti žurnalistiky, politiky, ale aj u laickej verejnosti. Variabilita v používaní pojmu globalizácia v odlišných významoch a kontextoch, ktorá sa vytvorila v priebehu týchto niekoľkých desaťročí, sa stala základom pre nejasnosť a nejednoznačnosť v jeho ponímaní v súčasnosti (Mattová, 2007, s. 47 – 48).

Od obdobia vzniku slova globalizácia v 20-tych rokoch 20. storočia po súčasnosť sa pojem globalizácia vzťahoval najmenej na šesť odlišných významov. Ako prvá sa začala formovať významová jednotka pojmu globalizácia vzťahujúca sa na *princíp fungovania mentálnych procesov u detí*, na základe ktorého vnímajú okolité prostredie ako jeden celok, teda globálne, a až neskôr sa učia vnímať javy a predmety jednotlivo a analyzovať ich, a *metódu vyučovania rešpektujúcu uvedený princíp*. Pojem globalizácia v tomto význame bol používaný už v 20-tych rokoch 20. storočia belgickým lekárom a pedagógom Jeanom-Ovidom Decrolym². V oblasti pedagogiky a pedagogickej psychológie

¹ Vo väčšine jazykov sa používajú ekvivalenty s rovnakým slovotvorným základom *glob-*: v anglickom jazyku *globalization*, v nemeckom jazyku *Globalisierung*, v ruskom jazyku *глобализация* (*globalizacija*), v talianskom jazyku *globalizzazione*, vo švédskom a holandskom jazyku *globalisering*, v španielskom jazyku *globalización*, v portugalskom jazyku *globalização*, v poľskom jazyku *globalizacja*, v maďarskom jazyku *globalizálódás*, v českém jazyku *globalizace* a v slovenskom jazyku *globalizácia*. Pozri napr. *Ekonomický slovník v 11 jazykách*, 1998, s. 436 – 437. Výnimku predstavuje francúzsky ekvivalent *mondialisation*, ktorý je odvodený od slova *monde* (svet). Etymológiu slov *globalizácia* a *mondializácia* bližšie pozri Mattová, 2003, s. 7 – 13.

² Decrolyho chápanie pojmu *globalizácia* bližšie pozri v prácach Dubreucq, 1993, s. 249 – 275; Štverák, 1983, s. 298 – 299.

sa podobné chápanie globalizácie objavuje aj v súčasnosti¹.

Druhú významovú jednotku skúmaného pojmu tvorí tá časť jeho obsahu a rozsahu, na základe ktorej je globalizácia ponímaná ako *šírenie javov s celosvetovým dosahom*. Globalizácia v tomto zmysle predstavuje určité pôsobenie, ktoré pretvára nejaký jav na celosvetový fenomén, pričom toto pôsobenie môže nadobudnúť rôzne podoby. Takéto ponímanie globalizácie sa objavilo v 50-tych rokoch 20. storočia v prácach sociológa Paula Meadowsa, v ktorých sa zmieňoval o „globalizácii priemyselnej agresie a paniky“ (Meadows, 1950, s. 2) alebo uvádzal, že v „processe globalizácie“ je „nová univerzalistická kultúra“ (Meadows, 1951, s. 11). Pojem globalizácia v takomto chápaní sa v súčasnosti objavuje napr. v slovníkoch všeobecného jazyka, v publicistike, ale i v sociológii.

Treťou významovou jednotkou, ktorá sa sformovala ako súčasť obsahu a rozsahu pojmu globalizácia, je chápanie globalizácie ako *procesu, komplexu procesov, trendu* či *tendencie*. Súčasťou takéhoto ponímania globalizácie sa však v priebehu používania skúmaného pojmu v tomto význame stalo množstvo znakov globalizácie, ktoré si často vzájomne protirečia. Rôznym spôsobom je nazeraná *podstata* tohto javu (vymedzovaná ako presahovanie hraníc², narastanie vzájomnej prepojenosti³, zintenzívňovanie sociálnych vzťahov⁴, narastanie vzájomnej závislosti⁵, integrovanie do jedného celku⁶ a zjednocovanie ľudstva⁷, ktoré sa deje buď za účelom spolupráce alebo za účelom získania vlastného prospechu či nadvlády), jeho *smernenie* (chápané ako uberajúce sa k unifikácii ľudstva⁸, ku vzniku globálnej sociálnej štruktúry⁹, k voľnému trhu¹⁰, ku štandardizácii výroby, produktov, distribúcie a aktérov¹¹ alebo ku koncentrácii a internacionalizácii oligopolistického kapitalizmu¹²), *vznik a trvanie* (charakterizujúce globalizáciu jednak ako historický jav, ktorý vznikol a prebiehal v minulosti a v súčasnosti sa prejavujú len jeho dôsledky¹³, jednak ako jav prebiehajúci v súčasnosti¹⁴, ktorý má svoje historické korene

a od obdobia svojho vzniku sa kvalitatívne nezmenil, jednak ako jav kvalitatívne nový¹⁵, ktorý sa sformoval a prejavuje sa len v súčasnosti¹⁶, a jednak ako jav, ktorý sa bude prejavovať v blízkej budúcnosti¹⁷), *vnútorný vývoj* (chápaný buď ako cyklický¹⁸ s tendenciou zrýchľovania¹⁹, alebo ako postupný a rovnomerný²⁰), *dôsledky* (vyznačujúce sa protichodnosťou či protirečivosťou²¹) či *riaditeľnosť* (globalizácia je chápaná buď ako kontrolovaná a riadená²², kontrolovateľná len vo veľmi obmedzenej miere alebo prakticky neriadená²³). Globalizácia v tomto význame je zároveň chápaná ako multidimenzionálny jav, ktorý zasahuje všetky oblasti spoločenského života. Ponímanie globalizácie ako procesu, komplexu procesov, trendu či trendov sa objavuje v prácach sociológov (Aron, 1968, Beck, 1986, 1999, Robertson, 1987, 1992, Giddens, 1990, Albrow, 1990, Bauman, 1993, 1998, Zinovjev, 1995 a i.), ekonómov (Barnet, Müller, 1974, Levitt 1983, Lafontain, Müllerová 1999, Stiglitz, 2002 a i.), politológov (Modelska, 1972, Harf, Trout, 1986, Cox, 1992, Keohane, 1995, Kaldor, 1999, Held, McGrew, 1999, 2001, Gilpin, 2000 a i.), teoretikov medzinárodného práva (Falk, 1972 a i.) a geografov (Dicken, 1998). Pojem globalizácia v tomto ponímaní má teda výrazne interdisciplinárny charakter.

Štvrtú významovú jednotku tvorí ponímanie globalizácie ako *spôsobu usporiadania globálnej moci*, pre ktorý je charakteristické prepojenie a vzájomná závislosť všetkých častí sveta. Pojem globalizácia v tomto význame sa objavuje napr. v sociológii (Tomlinson, 1991 a i.).

Piatou významovou jednotkou skúmaného pojmu je chápanie globalizácie ako *stratégie*, ktorú využívajú firmy na udržanie si konkurencieschopnosti na trhu, spočívajúcej v presune výroby a vývoja produktov do zahraničia. Vymedzenie pojmu globalizácia v tomto význame sa vyskytuje najmä v prácach ekonómov (Krugman, 1995 a i.);

Šiesta významová jednotka sa vzťahuje na chápanie globalizácie ako *ideológie* predstavujúcej súbor názorov na riešenie rozdielov medzi vyspelými a menej rozvinutými krajinami, ktorý zodpovedá záujmom mocenských elít. S týmto ponímaním globalizácie je možné sa stretnúť napr. v sociológii (Wallerstein, 2000 a i.).

Z uvedenej analýzy vyplýva, že v politológii je pojem globalizácia najčastejšie ponímaný v treťom uve-

¹ Pozri napr. Štěpánek, 1980, s. 734 alebo Buzzássyová, Jarošová, 2006, s. 1075.

² Bližšie pozri napr. Dicken, 1998.

³ Bližšie pozri napr. Robertson, 1987, Hannerz, 1992, Kaldor, 1999, Held, McGrew, 2001.

⁴ Bližšie pozri napr. Giddens, 2003.

⁵ Bližšie pozri napr. Held, McGrew, 2001, Kaldor, 1999.

⁶ Bližšie pozri napr. Stiglitz, 2003, Naím, 2008.

⁷ Bližšie pozri napr. Aron, 1968, Falk, 1972, Robertson, 1987.

⁸ Bližšie pozri napr. Aron, 1968.

⁹ Bližšie pozri napr. Harf, 1986.

¹⁰ Bližšie pozri napr. Cox, 1992.

¹¹ Bližšie pozri napr. Levitt, 1983.

¹² Bližšie pozri napr. Barnet, Müller, 1974.

¹³ Bližšie pozri napr. Modelska, 1972.

¹⁴ Bližšie pozri napr. Aron, 1968, Barnet, Müller, 1974.

¹⁵ Bližšie pozri napr. Naím, 2008.

¹⁶ Bližšie pozri napr. Albrow, 1990.

¹⁷ Bližšie pozri napr. Falk, 1972.

¹⁸ Bližšie pozri napr. Cox, 1992.

¹⁹ Bližšie pozri napr. Harf, Trout, 1986.

²⁰ Bližšie pozri napr. Lafontaine, Müllerová, 1999.

²¹ Bližšie pozri napr. Giddens, 1990, Bauman, 1998, Kaldor, 1999.

²² Bližšie pozri napr. Zinovjev, 1995.

²³ Bližšie pozri napr. Modelska, 1972, Tomlinson, 1991.

denom význame ako proces, komplex procesov, trend či trendy. Nejednotnosť medzi politológmi však panuje najmä v chápaní podstaty globalizácie, jej smerovania, vzniku a trvania, vnútorného vývoja, dôsledkov či riaditeľnosti.

Navrhujeme, aby v politológii boli v rámci pojmu globalizácia vyčleňované tieto znaky globalizácie:

- spoločenský jav prejavujúci sa v procese vývoja spoločenského bytia (ekonomika, technika, technológia, informatika atď.) a spoločenského vedomia (ideológia, politika, právo, morálka, etika atď.) ako zintenzívňovanie spoločenských vzťahov v lokálnom, regionálnom, kontinentálnom, medzikontinentálnom až celosvetovom meradle sprevádzané zvyšovaním vzájomnej prepojenosti a vzájomnej závislosti v rámci ľudskej spoločnosti;

- historický proces, ktorý v súčasnosti nie je ukončený a ktorého kvantita i kvalita sa v procese jeho vývoja menia;

- riaditeľný proces, možnosť jeho riadenia sa zvyšuje spolu s nárastom ľudského poznania o tomto procese (v minulosti proces živelný, nekontrolovaný, v súčasnosti je v niektorých spoločenských oblastiach riadený, resp. prejavuje sa tendencia ho riadiť, v iných spoločenských oblastiach je procesom živelným, nekontrolovaným);

- má protirečivý charakter prejavujúci sa nadobúdaním odlišnej miery intenzity a zrýchlenia na rôznych teritóriách a v rôznych spoločenských oblastiach alebo vyvolávaním rozdielnych následkov vplyvom rovnakého pôsobenia;

- miera intenzity a rozdielne následky globalizácie sú ovplyvňované hybnými silami globalizácie, spoločensko-historickým vývojom, spoločensko-ekonomickými vzťahmi a prírodným prostredím¹.

Literatúra:

- ALBROW, M.: Globalization, Knowledge and Society: Introduction. In: ALBROW, M. – KING, E. (eds.): Globalization, Knowledge and Society: Readings from International Sociology. London: SAGE 1990.
- ARON, R.: Progress and Disillusion: The Dialectics of Modern Society. London: Pall Mall Press 1968.
- BARNET, R. J. – MÜLLER, R. E.: Global Reach: The Power of the Multinational Corporations. New York: Simon & Schuster 1974.
- BAUMAN, Z.: Globalization: The Human Consequences. Cambridge: Polity Press 1998.
- BAUMAN, Z.: Postmodern Ethics. Oxford: Blackwell Publishing 1993.
- BECK, U.: Risikogesellschaft: Auf dem Weg in Eine Andere Moderne. Frankfurt am Main: Suhrkamp 1986.
- BECK, U.: What Is Globalization? Cambridge: Polity Press 1999.
- BUZZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A. (hl. red.): Slovník súčasného jazyka: A – G. Bratislava: VEDA 2006.
- COX, R. W.: Towards a post-hegemonic conceptualization of world order: Reflections on the relevancy of Ibn Khaldun. In: ROSENAU, J. N. – CZEMPIEL, E. O.: Governance Without Government: Order and Change in World Politics. Cambridge: Cambridge University Press 1992.
- DICKEN, P.: Global Shift: Transforming the World Economy. New York: Guilford Press 1998.
- DUBREUCQ, F.: Jean-Ovide Decroly (1871 – 1932). In: PROSPECTS: the quarterly review of comparative education, Paris: UNESCO: International Bureau of Education, Vol. 23, No. 1/2 (1993), pp. 249 – 275.
- Ekonomický slovník v 11 jazycích. Praha: Václav Svojtka & Comp. 1998.
- FALK, R. A.: This Endangered Planet: Prospects and proposals for human survival. New York: Vintage Books 1972.
- GIDDENS, A.: Důsledky modernity. Praha: SLON 2003.
- GIDDENS, A.: Consequences of Modernity. Stanford, California: Stanford University Press 1990.
- GILPIN, R.: The Challenge of Global Capitalism: The World Economy in the 21st Century. Princeton: Princeton University Press 2000.
- HANNERZ, U.: Cultural Complexity. New York: Columbia University Press 1992.
- HARF, J. E. – TROUT, T. B.: The Politics of Global Resources: Population, Food, Energy, and Environment. Durham: Duke University Press 1986.
- HELD, D. – MCGREW, A.: Globalization: Entry for Oxford Companion to Politics, 2001. Dostupné na: <<http://www.polity.co.uk/global/globalization-oxford.asp>>. [15/12/2006].
- HELD, D. – MCGREW, A. et al.: Global Transformations: Politics, Economics and Culture. Stanford: Stanford University Press 1999.
- KALDOR, M.: New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era. Stanford: Stanford University Press 1999.
- KEOHANE, R. O.: Hobbes's Dilemma and Institutional Change in World Politics: Sovereignty in International Society. In: HOLM, H.-H. – SØRENSEN, G.: Whose World Order? Uneven Globalization and the End of the Cold War. Boulder Colo.: Westview Press 1995, pp. 165 – 186.
- KRUGMAN, P.: Trade with Japan. Chicago: University of Chicago Press 1995.

¹ Zdôvodnenie tohto vymedzenia globalizácie bližšie pozri Mattová, 2003, Mattová, 2010, Mattová, 2011.

- LAFONTAINE, O. – MÜLLEROVÁ, CH.: Žádný strach z globalizace: Blahobyt a práce pro všechny. Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999.
- LEVITT, T.: The Globalization of Markets. In: Harvard Business Review, May – June (1983), pp. 2 – 11.
- MATTOVÁ, I.: Driving Forces of Globalization. In: MÁCHA, P. – KOPEČEK, V. (eds.): Beyond Globalisation: Exploring the Limits of Globalisation in the Regional Context. Ostrava: University of Ostrava 2010, pp. 25 – 33.
- MATTOVÁ, I.: Globalizácia – koncepcia a prístupy vybraných autorov. In: Sociálne a politické analýzy: Interaktívny časopis pre sociologické, psychologické, politické a metodologické otázky, roč. 1, č. 1 (2007), s. 46 – 72.
- MATTOVÁ, I.: Globalizácia: Vybrané kapitoly. Prešov: NITECH 2003.
- MATTOVÁ, I.: The Impact of Driving Forces of Globalization in the Area of Politics and Governance. In: MÁCHA, P. – DROBÍK, T. (eds.): The Scale of Globalization: Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century. Ostrava: Department of Human Geography and Regional Development, Faculty of Science, University of Ostrava 2011, pp. 213 – 218.
- MEADOWS, P.: Culture Theory and Industrial Analysis. In: SELLIN, T. (ed.): Annals of the American Academy of Political and Social Science. [s. l.]: A. L. Hummel for the American Academy of Political and Social Science, Vol. 274, No. 1 (1951), p. 11.
- MEADOWS, P.: The Culture of Industrial Man. [s. l.]: University of Nebraska Press 1950.
- MODELSKI, G.: Principles of World Politics. New York: The Free Press 1972.
- NAÍM, M.: Černá kniha globalizace. Praha: Vyšehrad 2008.
- ROBERTSON, R.: Church-State Relations and the World System. In: ROBBINS, T. – ROBERTSON, R. (eds.): Church-State Relations. New Brunswick, N. J.: Transaction Publishers 1987.
- ROBERTSON, R.: Globalization: Social Theory and Global Culture. London: Sage Publications 1992.
- STIGLITZ, J. E.: Jiná cesta k trhu: Hledání alternativy k současné podobě globalizace. Praha: Prostor 2003.
- ŠTĚPÁNEK, M.: Ilustrovaný encyklopedický slovník. 1. díl A – I. Praha: Academia 1980.
- ŠTVERÁK, V.: Stručné dějiny pedagogiky. Praha: SPN 1983.
- TOMLINSON, J.: Cultural Imperialism: A Critical Introduction. Baltimore, Maryland: John Hopkins University Press 1991.
- WALLERSTEIN, I.: Globalization or the Age of Transition?: A Long-term Trajectory of the World-System. In: International Sociology, Vol. XV, No. 2 (June 2000), pp. 249 – 265.
- ZINOVJEV, A.: Zapad: Fenomen zapadnizma. Moskva: Centrpoligraf 1995.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA č. 024PU-4/2012 „Geokonfliktológia – koncepcia výučby nového predmetu a vypracovania učebnice“ (vedúci projektu prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.).